

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY

Egyházasdengeleg község településrendezési tervéhez

1.) A település múltja, története

A fellelt szórványos régészeti leletek arra utalnak, hogy a bronzkorban is lakott volt-e táj. A kelták után tárgyi emlék is maradt, Ők Kr.e. a harmadik századtól Krisztus születéséig éltek erre felé.

A honfoglalás előtt szlávok éltek itt, a települést is Ők alapíthatták.

A település határának első fennmaradt leírása 1246-ból származik.

1327-ben egy dézsma összeírásakor már Dengelegnek írják. A Dengelegi családnév 1343-ban említődik. Dengel Bálint szolgabíró volt a vármegyében. 1475-ben Dengelegi Bernát királyi biztos Béren. A család leghíresebb tagja Dengelegi B. Péter író, református pap, nagyenyedi esperes, aki Bethlen Gábor támogatásával több külföldi egyetemen is tanult.

A reformáció nem csak a dengelegiek, hanem a falu életét is jelentősen megváltoztatta. Az 1540-es években a község evangélikus hitre tért. Az 1542-es években kapta az egyházas jelzőt, a fennmaradt oklevelek ekkor említik először ebben a formában. A török idők kedveztek a reformációnak: a török tisztviselők támogatták az evangélikusokat. Az 1500-as évek közepétől mintegy száz évig közösen használták a templomot. 1655-ben a katolikus egyház katolikusnak nyilvánította a templomot. Az evangélikus hívek ez ellen tiltakoztak, bebizonyítva, hogy az egész község evangélikus. A török kiűzése után a Habsburg kormányzattal együtt megerősödött a katolicizmus ezen a vidéken és a katolikusok visszaszerezték a templomot.

A közös használat valószínűleg az 1600-as évek végén szűnt meg. Az evangélikusok többször is védték jogaikat, de végül a Rákóczi szabadságharc leverése után, 1720-ban a közösségnek a sziráki egyházhoz kellett leányegyházként csatlakoznia.

Egyházasdengeleg leghíresebb vendége minden bizonnyal II. Rákóczi Ferenc volt. A fejedelem Egerből Lőrincen átvonult észak felé. 1708. június 20-án a kuruc sereg megkezdte a továbbvonulást, amelyet Rákóczi is végignézett, majd a lovasság egy részével Dengelegre vonult, ahol ismét hosszasan tanácskozott Bercsényivel.

A török kiűzése után a falu lakosságának összetétele is megváltozott.

Az evangélikus hitélet az 1780-as években újraéled. 1865-ben a dengelegi egyház anyásított és jelenleg is fennáll az egyházközség.

Az 1800-as évek politikai fordulatai itt is éreztetik hatásukat. Az 1914—18.évi háborúból Dengeleg is kivette a részét. A II. világháború itt is jelentős károkat okozott, a falu sokat veszített mind anyagiakban, mind emberekben. 1945-ben felosztották az urasági földeket, 46—48 között a szlovák—magyar lakosságcsere keretében néhány család visszaköltözött a felvidékre. 1989-ben, miután megváltoztak a társadalmi viszonyok, Dengelegen a helyi társadalom megalakította első civil szervezetét, a Faluvédő Egyesületet. Ez a szerveződés vállalta fel, hogy visszavegye kezébe a község arculata kialakításának, fejlesztésének dolgát, s első céljaként rögzítette a község önállóságának újbóli megteremtését. 1990. szeptemberében megalakult az önkormányzat. Ezt követően a község sokat fejlődött: 1992-ben felépült az új napközi-otthonos óvoda, 1996-ban felújították a Brach kúriában működő iskolát.

Iskola

Brach kúriában működő iskola

1996-ban tatarozták a ravatalozót, hűtőt szereltek bele, rendezték a temetőt.

1997-ben kiépítették az orvosi rendelőt és a védőnői rendelőt, felújították a polgármesteri hivatal épületét.

Az utak szilárd burkolatot kaptak, kiépült a telefon és a gázhálózat, a település rácsatlakozott a regionális vízműre.

A rendszerváltást követően itt is megjelent a munkanélküliség, sokan kényszerültek ingázásra, s azóta is sokan járnak Budapestre, Páztóra, Gödöllőre és Hatvanba dolgozni.

2.) Településkép, településszerkezet, a település szerkezetének változása

A település szerkezetét a forgalmi út és a vele párhuzamos út határozza meg, mindkét út kétoldali beépítéssel. A forgalmi út (Rákóczi út) utal a régebbi településrészre, itt alakultak ki nagymélységű keskenyebb telkek, és sok helyen fellelhető még a régi parasztház jellegű beépítés, bár eredeti külső megjelenésüket nem sok őrizte meg.

A rendezési terv készítése során elsősorban a meglévő, egyoldali beépítésű utcák kétoldali beépítésére törekedtünk – megtartva ezzel a településszerkezetet – hiszen a közművek itt kiépültek, s a kétoldali beépítést a gazdaságosság is indokolja.

A településnek két, kiaknázatlan lehetősége is van. Az egyik a község területén található melegvíz, a másik közvetlenül a belterület mellett található homokbányában talált öslénytani leletek, melyek tudományos--ismeretterjesztő, oktatási célra hasznosíthatók.

Ehhez kapcsolódóan alakítottunk ki hétvégi házas üdülőterületet és rekreációs területet.

3.) Népesség és infrastrukturális változások

A település népességének alakulása a XX. században és napjainkban.

Év	1900	1910	1920	1930	1941	1949
Fő	689	681	692	842	870	879

Forrás: Balogh István: Dengelegi évszázadok

A KSH adatai alapján:

Év	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2004*
Fő	583	541	538	527	524	522	522	501	510	530

* Polgármesteri Hivataltól kapott tájékoztatás alapján.

Az infrastruktúra is kiépült, a gázhálózat 1995-ben, a regionális vízhálózatra 1996-ban csatlakozott a község, a távbeszélő fővonal szintén 1996-ban került kiépítésre. Egyedül a szennyvízhálózat nem épült ki, de 1999-ben elvi vízjogi engedélyezési terv készült.

A szemétszállítás megoldott. Problémát jelent viszont az egyéb (pl. építési törmelék) hulladékok elhelyezése. Illegális lerakóként a volt homokbányát használják, ahová háztartási hulladék is kerül. Ennek mielőbbi felszámolása szükséges.

4.) Egyházsdengeleg műemlék építményei, azok leírásai és története

Egyházsdengeleg területen az alábbi műemlék épületek találhatók:

♦ **Evangélikus templom** – Rákóczi út 57. hrsz. 30.

-*Védettség:* MIII

-*Tulajdonos és kezelő:* Evangélikus Egyházközség, Egyházasdeneleg

-*Jellege:* klasszicista, 1837.

-*Leírása:*

Egyhajós, megközelítően keletelt, középtornyos templom. A főhomlokzat középrésze enyhén előreugrik, e rizalit folytatásaként emelkedik ki a sima oromzatok közül a toronytest. A homloktatot és a legfelső toronyszint sarkait sima fejezetes falpillérek tagolják. Az órapárkány felett törtvonalú bádogsisak fedi a tornyot, rajta 1897-es évszám olvasható. A téglalap alakú hajó mindkét oldalfalát az előbbiekhöz hasonló 5—5 falpillér tagolja, szentélye egyeneszáródású.

Főbejárata szegmentív záródású, kőkeretében az építés évszámával. A toronyfeljárt a D-i oldalról nyílik, a templom ablakai félkörívesek. Toronycsarnoka dongaboltozatos, a hajó sík mennyezetű. Karzatát két erőteljes, toszkán fejezetű pillér tartja, mellvédje közepén enyhén kihajlik. A padsorok alatt még megmaradt az eredeti téglapadló. A karzat és a toronyfeljáró fa csigalépcsős. Főoltára copf stílusú.

-*Története:*

Az evangélikus egyház első említése 1655-ből való, ekkor a község az ellen tiltakozott, hogy templomát katolikusnak mondják ki. 1703-ból első lelkésznek neve is ismert. Az 1931-es Canonica Visitatio szerint:

„...temploma ismét a régi helyen épült 1787-ben”, majd később „...nem tudni mikor építették elődeink azt az imaházat, melynek helyén mostan templomunk áll”.

Ezekről az épületekről közelebbi adatunk nincs.

A mai templomot 1837-ben építették Kupecz István ev. tanító szorgalmazására. 1865-ig Szirák filiája. Épített főoltára a XIX. sz. első évtizedeiből való. A toronysisakon lévő 1897-es évszám valószínűleg a torony felújításával kapcsolatos.

Evangélikus templom

◆ **Római katolikus templom – temető – hrsz. 026/2.**

- *Védettség:* MI

- *Tulajdonos és kezelő:* Római Katolikus Egyházközség, Egyházasdengeleg

- *Jellege:* román stílusú, XIII. század, gótikus bővítéssel

- *Leírása:*

Egyhajós, megközelítően keletelt, toronynélküli templom. Két különböző korú részből áll. A román stílusú részhez tartozik az eredeti egyeneszáródású szentély és a mai szentélynek használt, régebbi templomhajó. Falazata kizárólag téglából készült, melyet a szentélynél és a D-i falon keskeny, lőrésszerű, külső – belső rézsűvel kiképzett öt ablak tört át.

A D-i falon a bővítéskor egy nagyobb rézsűzött ablak készült, ezt ma nem használják. Az É-i fal koronáin fűrészfog-fríz fut végig. A gótikus bővítéskor a Ny-i oldalon szélesebb hajót építettek és az

egykori román hajórészhez sekrestyét toldottak. Ezek szinte kizárólag kőből készültek, a falsarkokon kvádersorral. A vakolatleverés után a két különböző korú falrész kötés nélküli csatlakozása szembeűnővé vált.

A gótikus hajó főhomlokzatán van a félköríves kőkeretes bejárat, mintegy méterre felette kőből faragott szemöldökpárkány, az oromfal közepén kisméretű, egyszerű rózsablak látható.

A D-i hajófalban két különböző méretű, rézsűzött ablak helyezkedik el.

A szentély minkét részét és a sekrestyét bordátlan nyomott keresztboltozat fedi.

A románkori hajó és szentély között félköríves heveder helyezkedik el, a két különböző korú épületrész között hornyolt, csúcsíves diadalív van.

A sekrestyébe alacsony, kőkeretes, gótikus hajó vezet. Egyszerű fa karzatát a helyreállításkor lebontották. Hajója síkmennyezetű.

Szószéke népies, barokk, orgonáját ma nem használják. A hajó fala mellett néhány faragott boltív darab van elhelyezve.

Szentélyének mai berendezése fából készült, rusztikus É-i falában csúcsíves szentségtartó fülke látható, a középkori falkép töredékek még feltáratlanok.

-Története:

A későbbi feljegyzések szerint a templom 1322-ben épült. A középkorban gótikus stílusban nyugat felé bővítették.

Az 1697-es Canonica Visitatio szerint jól fedett volt. Több feljegyzés 1697—1746 között szárnyas oltárát említi.

1710-ben átalakították. Homlokzati fala felett elhelyezkedő kis tornyocskája már 1722-ben létezett. Orgonáját, mely ma szét van szedve, 1760 körül készítették. Többszöri helyreállításáról is van adatunk: 1829, 1834 és 1908-ból, 1925-ben pedig új zsindelytetőt kapott. Harangjai a legutóbbi évtizedekben a tetőtérben voltak elhelyezve, a legutóbbi helyreállításkor a templom előtt felállított, modern haranglábra kerültek. Legöregebb harangján „DENGELK 1765” felirat olvasható. Az 1756—57-ben végrehajtott állagmegóváskor a falkoronán vasbeton koszorút helyeztek el, megszüntették a falrepedéseket. Kis huszártornyát és a fa karzatot a legutóbbi helyreállításkor lebontották. Ekkor kapta mai zsindely fedését is.

Római katolikus templom

♦ **Volt magtár** – Sport út 39. – hrsz. 267/2

- *Védettség:* MII

- *Tulajdonos és kezelő:* Biomed Kft.

- *Jellege:* klasszicista stílusú, 1830—40.

- *Leírása:*

Téglalap alakú, kontyolt tetős, emeletes épület. Bejárata a DNy-i falon nyílik, keskeny rácsos ablakai is ezen és az átellenes oldalon helyezkednek el. Az emeletek között egyszerű övpárkány húzódik. Emeletén az elmúlt évtizedekben rakodó ajtót nyitottak.

Emeletére, illetve a padlásra kétkarú falépcső vezet, a lépcsőház dongaboltozatú.

A földszinti és az emeleti tárolótér pillérsorokkal megosztott, háromhajós. Minkét szinten pilléreket kosárárvas hossz és haránthevederek kötik össze.

A földszinti csarnokban négy—négy négyzetes, fordított csonka gúla fejezetű pillér van elhelyezve. Ezek közül az épület K-i sarkához közelebb eső kettő alacsonyabb, téglalap keresztmetszetű. Az emeleten a Ny-i sarokban három pillér helyett toszkán fejezetű oszlop áll. A hevederek közeit süvegboltozat fedi, az emelet téglaboltozatú.

- *Története:*

Valószínűleg a Podmaniczky család építette 1830—40 között.

A II. világháború után a Tsz. kezelésébe került. Kezdetben magtár volt, majd később az emeletén rongybontó üzem működött.

Jelenleg a Biomed Kft. tulajdona.

2002-ben külső felújítás történt.

A műemlék épületeket, azok telkét, valamint a műemléki környezet határát a Szabályozási terven jelöltük.

Magtár

5.) Helyi értékvédelem

Az Önkormányzat helyi védelem alá kívánja helyezni az ált. iskola épületét, melyet Brach Dezső által az 1920-as években épített kastély épülete (többször átalakítva).

Ma már csak a homlokzata őrzi régi szépségét. A hatalmas parkja ma is meg van, gondozott.

6.) Használati és esztétikai változások, a fenntarthatóság helyzete, környezeti hatások, műszaki – esztétikai állapot

A műemléki létesítmények történetével, leírásával a 4. fejezetben foglalkoztunk.

Mindhárom műemléknek van tulajdonosa és használója, s ez a jövőre nézve is biztosított. Az épületek állaga nagyon jó, folyamatos felújításuk, karbantartásuk biztosított.

A műemléki épületek látványa, térbeli megjelenése biztosított.

7.) Régészeti lelőhelyek

Egyházasdengeleg területén az alábbi ismert régészeti lelőhelyek találhatók:

- Római katolikus templom – hrsz.:026/2,
- Tanyai-dűlő: a falu DK-i részén,
- Hever-dűlő: a település D-i részén található,
- Középkori falumag: Rákóczi út két oldalán (hrsz.:1-78, 81-155)

Azonosítatlan lelőhely 3 helyen van. A régészeti lelőhelyek részletesebb leírásával, javaslataival, stb a régészeti örökségvédelmi hatástanulmány foglalkozik, melyet a Szécsény-i Kubinyi Ferenc Múzeum készített.

A régészeti lelőhelyeket a szerkezeti és a szabályozási terv jelöli. A régészeti lelőhelyekre vonatkozó előírásokra pedig a Helyi Építési Szabályzat „Értékvédelem” című fejezetében térünk ki.

8.) Összefoglaló javaslat

A rendezési terv nem tartalmaz olyan változást, amely jelenlegi elhelyezésüket, fenntarthatóságukat befolyásolná.

A műemlék épületek kezelése, karbantartása hosszútávon is biztosított.

9.) Tervezői nyilatkozat

Egyházasdengeleg község rendezési tervének elkészítése során a tervező az alábbi jogszabályok előírásait vette figyelembe, illetve tartotta be:

- az 1997. évi LXXIII. törvény,
- a 253/1997. (XII.20.) Kormányrendelet,
- a 2001. évi LXIV. törvény,
- a 4/2003. (II.20.) NKÖM rendelet.

A hatástanulmány elkészítésére a 4/2003. (II.20.) NKÖM rendelet 6. § (1) b pontja szerint áll fenn a tervezői jogosultságom.

Salgótarján, 2005. szeptember hó

 Karácsony Ágnes
 tervező
 TT 1/12--0125